

Child Marriage in the Balance of Jurisprudence and Law

Tahereh Hayati¹

Abstract

“Child marriage,” as an instance of sexual violence against children under the age of eighteen, is one of the newly emerged terms in international legislative assemblies. Preventing this phenomenon, which is currently observed globally and in Iran, is pursued under the goals of the 2030 Agenda; enacting laws to prohibit it is also being followed up in Iran. Using a descriptive-analytical method, this article seeks to answer what “child marriage” entails when evaluated in the balance of jurisprudence (Fiqh) and law. A scientific understanding of a phenomenon provides the ground for adopting a correct approach in legislation and decision-making.

Islam, which reduces the age of childhood to before puberty, considers marriage permissible at all ages. The main difference between the Islamic approach and international preventive laws is that while Islam permits marriage at all ages, it has established special conditions, rules, and regulations for marriage at certain ages by considering the two factors of puberty and intellectual/physical maturity (Rushd). These regulations serve a protective purpose for children and vulnerable members of society. On one hand, there are benefits and interests in the permissibility of marriage at various ages; on the other hand, there are negative individual and social consequences of enacting preventive laws for marriage under the age of eighteen. This duality guides a fair legislator toward lawmaking based on Islamic rulings and the observance of public interest.

Keywords: Child, Marital Bond, Child Marriage, Marriage, Jurisprudence (Fiqh), Law, 2030 Agenda.

¹ Level 4 Student in Family Jurisprudence, Al-Masoomeh Higher Education Institute, Qom; PhD Student in Jurisprudence and Educational Sciences, Bint al-Huda Higher Education Institution, Al-Mustafa International University, Qom, Iran (entezar.hayati.63@gmail.com).

کودک‌همسری در سنجه‌ی فقه و قانون

طاهره حیاتی^۱

چکیده

«کودک‌همسری» به‌عنوان مصداق خشونت جنسی علیه کودکان زیر هجده سال، یکی از واژگان نوظهور در محافل قانون‌گذاری بین‌المللی است. بازدارندگی از این پدیده که همینک شاهد آن در جهان و ایران هستند، ذیل اهداف سند دستور کار ۲۰۳۰ آمده؛ وضع قانون ممنوعیت آن، در ایران نیز پیگیری می‌شود. این مقاله به روش توصیفی و تحلیلی، در پی پاسخگویی به چپستی «کودک‌همسری» در سنجه فقه و قانون است. شناخت علمی یک پدیده، زمینه اتخاذ رویکرد صحیح در قانون‌گذاری و تصمیم‌سازی را فراهم می‌نماید.

اسلام که سن کودکی را به قبل از بلوغ تقلیل داده، ازدواج در تمامی سنین را مشروع می‌داند. تفاوت اصلی رویکرد اسلام با رویکرد قوانین بازدارنده بین‌المللی آن است که اسلام در کنار مشروعیت ازدواج در تمامی سنین، با در نظر گرفتن دو عامل بلوغ و رشد، شرایط و احکام ویژه‌ای برای ازدواج در برخی سنین وضع نموده که جنبه‌ی حمایتی از کودکان و افراد ناتوان جامعه دارد. مصالح و منافع مشروعیت ازدواج در سنین مختلف از یک‌سو؛ و پیامدهای منفی فردی و اجتماعی وضع قوانین بازدارنده از ازدواج زیر هجده سال، به‌گونه‌ای است که قانون‌گذار منصف را به قانون‌گذاری براساس احکام اسلامی و رعایت مصالح عام، سوق می‌دهد.

واژگان کلیدی: کودک، پیوند همسری، کودک‌همسری، ازدواج، فقه، قانون،

سند دستور کار ۲۰۳۰

^۱ طاهره حیاتی، سطح ۴ فقه خانواده، مؤسسه آموزش عالی معصومیه، قم؛ دانشجوی دکتری فقه و علوم

تربیتی، مجتمع آموزش عالی بنت الهدی، جامعه المصطفی العالمیه، قم، ایران .

entezar.hayati.63@gmail.com

مقدمه

سخن از ازدواج‌های زودرس و به تعبیر دیگر، زودهنگام، از گذشته مطرح بوده و از سوی موافقان و مخالفان، مورد تحلیل و ارزیابی قرار گرفته است؛ مقاله «پیامدهای سلامتی ازدواج زودرس در زنان» در سال ۱۳۸۹ از اولین مقالات در این زمینه است. هم‌راستا با این موضوع، «کودک‌همسری» به‌عنوان یک واژه جدید، در سال‌های اخیر، وارد محافل علمی و مجامع قانون‌گذاری ایران شده است. کودک‌همسری در عرف بین‌المللی، از مصادیق نقض حقوق بشر و خشونت جنسی معرفی شده است.^۱ زیان‌بار دانستن پدیده کودک‌همسری، سبب شده تا سند دستور کار ۲۰۳۰ به‌عنوان چشم‌انداز حقوق بشری تا سال ۲۰۳۰ میلادی، یکی از اهداف خود در ریشه‌کنی اقدامات زیان‌بار علیه کودکان را جلوگیری از ازدواج آنان، اعلام نماید.

ازدواج در سنین کودکی، در تمامی جهان رخ داده و همینک نیز رخ می‌دهد؛ اما تلاش برای مقابله با پدیده کودک‌همسری به‌عنوان یک رخداد خشونت‌آمیز در جهان، با وضع قوانین بازدارنده بین‌المللی، دنبال می‌گردد. برخی حقوق‌دانان و اندیشمندان ایرانی نیز تحت‌تأثیر افکار بین‌المللی، به‌مواجهه با پدیده کودک‌همسری اقدام نموده و وضع قانون ممنوعیت ازدواج در سن کودکی از خواسته‌های آنان است. از سوی دیگر، برخی کوشیده‌اند تا ازدواج در سنین کودکی را توجیه نموده و از پدیده کودک‌همسری از منظر شرع و قانون، دفاع نمایند؛ حتی وضع قوانین بازدارنده را در مقابل اهداف جامعه اسلامی معرفی نموده‌اند.^۲ در سال ۱۳۹۷ مقالات متعدد با عنوان «کودک‌همسری» برای همایش‌های مختلف ارسال گردیده است و این خودگویای توجه خاص به این پدیده در پژوهش‌های علمی است. غالب این آثار با یک رویکرد

۱. ر.ک: سایت دانشنامه آزاد ویکی‌پدیا.

۲. ر.ک: روزنامه عصر ایرانیان، شماره ۲۲۹۵، گفتگو با خانم دکتر خزعلی، ص ۸.

نقادانه به قوانین موضوعه ایران در ازدواج کمتر از هجده سالگی، به دنبال ارائه راه حل برای مقابله با این رخداد هستند؛ اما آنچه در این آثار، مغفول مانده، توجه به مفهوم این واژه نوظهور است.

آنچه در مواجهه با پدیده «کودک همسری» و هر رخداد جدید، مهم است ارائه تعریف دقیق و علمی از منظر اسلام و قوانین بین المللی برای دستیابی به فهم درست می باشد. بعد از ایجاد یک شناخت کامل از واژه «کودک همسری» در نگاه اسلام و قوانین بین الملل، می توان این دو را مقایسه نمود؛ تا در نهایت بتوان در خصوص پدیده کودک همسری، صادقانه و بدون جهت گیری های سیاسی، قضاوت نمود. مقاله پیش رو سعی دارد ضمن تبیین مفهوم کودک همسری از منظر اسلام و قانون، فهمی دقیق و علمی از این موضوع ارائه نماید؛ به این امید که در عرصه های پژوهشی، تصمیم سازی و قانون گذاری درباره کودک همسری، مورد توجه قرار گیرد.

مفهوم شناسی

تعریف کودک

تعریف کودک در فقه

معادل واژه «کودک» در زبان عربی، «طفل»، «صغیر» و «صبی» می باشد که در استعمال برای مؤنث، «صغیره» و «صبیه» به کار می رود. ماده «ص غ ر» در لغت عرب، متضاد با «ک ب ر» آمده است.^۱ در معنای «صغیر» چنین بیان کرده اند: «صَغَرٌ یعنی کوچکی، مقابل «کَبَر»؛ و در مقایسه ی چیزی با چیز دیگر گفته می شود، خواه به اعتبار زمان باشد مثل کوچکی سن؛ یا به اعتبار جنس باشد یا قدر و مرتبه.»^۲

۱. الصحاح، ج ۲، ص ۷۱۳؛ مفردات ألفاظ القرآن، ص ۴۸۵.

۲. قاموس قرآن، ج ۱، ص ۱۲۹-۱۳۰.

«کودک» در اصطلاح فقهی، در مقابل «بالغ» به کار برده می‌شود؛ به دختر و پسری می‌گویند که علائم جسمی بلوغ - رویدن موی خشن یا احتلام - را نداشته باشد؛ و به سن بلوغ - پایان نه سالگی در دختر و پایان پانزده سالگی در پسر - نیز نرسیده باشد.^۱ انسان‌ها در مواجهه با احکام و تکالیف اسلامی، بالغ یا غیر بالغ هستند. انسان‌های غیر بالغ، هیچ تکلیفی بر عهده آن‌ها قرار نمی‌گیرد؛ هر چند که از حقوق اساسی همچون حق حیات و حق مالکیت، برخوردار می‌باشند. این گروه از انسان‌ها، به منظور حفاظت از اموال و دارایی‌هایشان و برای حمایت عاطفی، روحی و مالی، نیازمند به سرپرست می‌باشند که «ولی» یا «قیم»، سرپرست آنان است. گروه دیگر، انسان‌های بالغ هستند که تکالیف به عهده آنان آمده و در قبال انجام و ترک تکالیف، مسئول می‌باشند. در فقه اسلامی، انسان‌های بالغ، به دو گروه محجور و غیر محجور تقسیم گردیده که افراد محجور، با وجود بهره‌مندی از حقوق انسانی، مادی و معنوی، در برخی از مسائل خود همچون امور مالی، نیازمند به سرپرست می‌باشند. اما افراد غیر محجور، در انجام کارهایشان، مستقل بوده و خود تصمیم‌گیرنده و ضامن عملکردشان هستند.^۲ این تقسیم‌بندی سه‌گانه - غیر بالغ، بالغ محجور، بالغ غیر محجور -، جنبه حمایتی داشته و به منظور جلوگیری از ظلم و بی‌عدالتی نسبت به افراد ضعیف جامعه - کودکان و ناتوانان عقلی - می‌باشد.

۱. ر.ک: مصطلحات الفقه، ص ۱۰۷-۱۰۸؛ الإصطلاحات الفقهیة فی الرسائل العملية، ص ۳۳.

۲. برای اطلاع از صغر، بلوغ، حجر و احکام متفرع بر آن‌ها، ر.ک: کنز العرفان، ترجمه بخشایشی، ج ۲، ص ۵۹۴؛ تحریر الوسيلة، ج ۳، کتاب الحجر، ص ۲۱-۲۶؛ دیدگاه‌های نو در حقوق، ج ۱، ص ۱۳-۳۴؛ البلوغ علامات و أحكامه، ص ۳-۸۱؛ موسوعة أحكام الأطفال، ج ۱، ص ۶۶۵-۶۹۵.

تعریف کودک در قانون

یکی از اولین اسناد رسمی و بین‌المللی مصوب در حمایت از کودکان، «اعلامیه جهانی حقوق کودک» در نوامبر سال ۱۹۵۹ میلادی می‌باشد. این سند بین‌المللی، ناظر به اعلامیه ژنو حقوق کودک در سال ۱۹۲۴ و اعلامیه جهانی حقوق بشر، در ده اصل تدوین گردیده و به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسید. در این سند و اسناد قبلی آن، هیچ تعریفی از کودک ارائه نشده است. با تصویب «کنوانسیون حقوق کودک»، سال ۱۹۸۹ در سازمان ملل متحد، برای اولین بار، «کودک» چنین تعریف شد: «یک کودک، انسانی است که سن هجده سالگی را هنوز تمام نکرده است مگر اینکه سن بلوغ از نظر حقوق جاری در کشورهای مربوطه زودتر تعیین شده باشد.»^۱ سایر اسناد بین‌المللی مرتبط با حقوق کودکان، اشاره‌ای به سن کودکی نکرده‌اند؛ و این سبب شده تعریف کودکی، تا سن هجده سالگی، به عنوان یک قانون بین‌المللی، پذیرفته شود. از جمله اسناد اخیر که ناظر به حمایت از کودکان نیز می‌باشد، سند دستور کار ۲۰۳۰ است که بدون ارائه تعریف از کودکی، در بند سوم از هدف پنجم، ریشه‌کنی همه اقدامات زیان‌بار مانند ازدواج کودکان و ازدواج در سنین بسیار پایین، خواسته شده است.^۲

کنوانسیون حقوق کودک، این امکان را به کشورها داده که پایان کودکی را براساس قوانین جاری کشورشان، کمتر از هجده سالگی اعلام نمایند. طبق قوانین ایران، به هر فرد که به سن بلوغ شرعی نرسیده، «طفل» گویند؛ و هر فرد که کمتر از هجده سال کامل رسیده را «نوجوان» تعریف نموده‌اند.^۳ از سوی دیگر، قوانین جمهوری اسلامی

^۱. کنوانسیون حقوق کودک، ماده ۱.

^۲. ر.ک: سند دستور کار ۲۰۳۰، هدف ۵، بند ۳.

^۳. ر.ک: لایحه حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان ایران، ماده ۱، الف و ب.

ایران، همسو با احکام شرعی و قوانین فقه اسلامی، پایان سن کودکی را همان سن بلوغ شرعی - پایان نه سالگی در دختران و پانزده سالگی در پسران - اعلام کرده است.^۱ ایران تنها در موارد خاص و براساس مصلحت‌اندیشی، قوانین بازدارنده برای برخی از سنین انسان‌های بالغ را وضع نموده است؛ قانون منع استخدام نوجوانان - دختر و پسر - تا قبل از ۱۵ سالگی از جمله این قوانین است.^۲ گاه نیز با رعایت مصالح، انسان بالغ را از یکسری حقوق همچون حق رأی - قبل از هجده سالگی برای دختر و پسر - محروم کرده است.^۳ علاوه اینکه انسان بالغ را از یکسری تعهدات قانونی - تعهدات پس از ازدواج تا قبل از سیزده سالگی دختران - معاف نموده است.^۴

پس، معیار تعهد و تکلیف در قانون ایران همچون قانون شرع، همان بلوغ شرعی است؛ و تنها در برخی موارد، مصلحت‌اندیشی قانون‌گذار سبب ایجاد محدودیت‌ها و ممنوعیت‌ها در سنین بعد از بلوغ تا قبل از هجده سالگی شده است؛ و به یقین، هرگاه مصلحت جامعه تغییر نماید، قانون نیز تغییراتی خواهد نمود.

تعریف پیوند همسری

پیوند همسری در فقه

واژه‌های «نکاح» و «تزویج» در متون فقهی، بیانگر ایجاد پیوند همسری میان زن و مرد می‌باشند. این دو واژه، برگرفته از کاربرد آن‌ها در آیات قرآن و متون روایی، به یک اصطلاح فقهی تبدیل شده‌اند. در آیات متعدد قرآن، کلمات مختلفی به کار رفته

۱. قانون مدنی، ماده ۱۲۱۰، تبصره ۱؛ و در مورد تعریف طفل در حقوق ایران، ر.ک: مقاله «بررسی تطبیقی حقوق کودک در اسناد و مقاوله‌نامه‌های بین‌المللی با قوانین و مقررات ایران»، ص ۵۳-۵۴.

۲. قانون کار ایران، ماده ۷۹.

۳. قانون انتخابات ریاست جمهوری ایران، ماده ۳۶ اصلاحیه ۸۵/۱۰/۱۲.

۴. قانون مدنی ایران، ماده ۱۰۴۱.

که به صورت کنایه‌ای بر آمیزش جنسی میان زن و شوهر، دلالت دارند؛ ماده «غش-ی»، «لمس»، «أتی» و «رفت» از جمله این واژگان هستند.

آیات

﴿أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٌ لَكُمْ﴾؛

«آمیزش جنسی با همسرانتان، در شبِ روزهایی که روزه می‌گیرید، حلال است.

آن‌ها لباس شما هستند.»^۱،

﴿نِسَاؤُكُمْ حَرْثٌ لَكُمْ فَأَتُوا حَرْثَكُمْ أَنَّى شِئْتُمْ﴾؛

«زنان شما، محل بذرافشانی شما هستند؛ پس هر زمان که بخواهید، می‌توانید با

آن‌ها آمیزش کنید.»^۲،

﴿أَوْ لَامَسْتُمُ النِّسَاءَ﴾؛

«با زنان آمیزش جنسی داشته‌اید.»^۳،

﴿جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمْلًا خَفِيًّا﴾؛

«همسرش را نیز از جنس او قرار داد، تا در کنار او بیاساید. سپس هنگامی که با او

آمیزش کرد، حملی سبک برداشت...»^۴، بیانگر این معنای کنایه‌ای می‌باشند. در کنار

واژگان متعدد قرآنی در مورد پیوند زناشویی، ماده «نکح» در قرآن به معنای عام به

کار رفته و فقط کنایه از آمیزش جنسی نیست:

﴿فَانكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ﴾؛

۱. بقره، آیه ۱۸۷.

۲. بقره، آیه ۲۲۳.

۳. نساء، آیه ۴۳.

۴. اعراف، آیه ۱۸۹.

«با زنان پاک ازدواج نمایید.»^۱،

﴿إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ﴾؛

«هنگامی که با زنان با ایمان ازدواج کردید و قبل از همبستر شدن طلاق دادید»^۲.

واژه «نکاح» را در دو معنای عقد - ایجاد پیوند و تعهد بین زن و مرد از طریق خواندن الفاظ خاص (صیغه نکاح) - و جماع (آمیزش جنسی) آورده‌اند.^۳ در فرهنگ لغات قرآنی مفردات راغب، اصل در معنای ماده «نکح»، عقد است که به صورت استعاره، در معنای جماع (آمیزش جنسی) به کار رفته است؛ و محال است اصل معنای این ماده، «جماع» باشد چراکه خداوند متعال در آیات مختلف قرآن کریم، برای بیان جماع و آمیزش جنسی بین زن و مرد، از تعبیر کنایه‌ای استفاده نموده است و هیچ‌گاه لفظی را به صراحت نیاورده است.^۴ مصطفوی نیز در اثبات معنای «عقد و تعاهد» برای ماده «نکاح»، به آیه شریفه

﴿إِذَا نَكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ﴾؛

«هنگامی که با زنان با ایمان ازدواج کردید و قبل از همبستر شدن طلاق دادید»^۵

استناد نموده است؛ در این آیه، واژه «نکاح» در مورد تعاهد بین زن و مرد بدون ایجاد رابطه جنسی، به کار رفته است.^۶

۱. نساء، آیه ۳.

۲. احزاب، آیه ۴۹.

۳. کتاب العین، ج ۳، ص ۶۳؛ الصحاح، ج ۱، ص ۴۱۳؛ شمس العلوم، ج ۱۰، ص ۶۷۴۸؛ المصباح المنیر، ج ۲، ص ۶۲۴.

۴. مفردات ألفاظ القرآن، ص ۸۲۳.

۵. احزاب، آیه ۴۹.

۶. التحقيق، ج ۱۲، ص ۲۶۰.

نکاح در اصطلاح فقهی که اقتباس شده از متون قرآنی و روایی است؛ برگرفته از معنای لغوی آن، به عقد یا جماع تعریف شده است. مشهور فقهاء، نکاح را همان عقد می‌دانند که سبب جواز جماع می‌گردد؛ و عقد نکاح، خواندن الفاظ مخصوص برای ایجاد علقه و پیوند موقت یا دائمی میان زن و مرد است.^۱ هرچند برخی نیز اصطلاح نکاح شرعی را برای جماع بکار می‌برند اما از باب استعمال مسبب (جماع) به جای سبب (عقد) است.^۲ از جمله آثار ایجاد چنین پیوندی، جواز بهره‌گیری جنسی، لزوم تعهدات مالی مرد - مهریه و نفقه - نسبت به زن، و همچنین لزوم انتساب فرزند متولد شده به زن و مرد است.^۳

پیوند همسری در فقه، انشاء الفاظ خاص برای ایجاد پیوند دو طرفه بین زن و مرد به مدت کوتاه یا برای همیشه - نکاح موقت یا دائم - می‌باشد. اصل نکاح در اسلام، برقراری پیوند بین زن و مرد است. این پیوند، می‌تواند ملازم با بهره‌وری جنسی و توالد باشد.

پیوند همسری در قانون

اسناد بین‌المللی، تعریفی از ازدواج ارائه نکرده‌اند؛ و گویا تعاریف قوانین داخلی کشورها در این زمینه را پذیرفته‌اند. قوانین بازدارنده از ازدواج کودکان همچون سند ۲۰۳۰، با هدف رفع خشونت جنسی علیه کودکان، وضع شده‌اند. بنابراین، به نظر نگارنده، آنچه از فحوای قوانین بین‌المللی ممنوعیت ازدواج کودکان به نظر می‌رسد

^۱. مسالک الأفهام، ج ۷، ص ۸؛ جواهر الکلام، ج ۲۹، ص ۶؛ حدائق الناضرة، ج ۲۳، ص ۱۸-۱۹؛ مهذب الأحکام، ج ۲۴، ص ۵؛ تفصیل الشریعة-النکاح، ص ۹؛ مصطلحات الفقه، ص ۵۴۶ - قاموس الفقهی لغة و اصطلاحاً، ص ۳۶۰.

^۲. جواهر الکلام، ج ۲۹، ص ۶.

^۳. در مورد احکام مترتب بر نکاح، ر.ک: کتاب النکاح از مسالک الأفهام، ج ۷؛ جواهر الکلام، ج ۲۹؛ حدائق الناضرة، ج ۲۳، مهذب الأحکام، ج ۲۴؛ موسوعة الإمام الخوئی، ج ۳۲.

اینکه ازدواج در تفسیر بین‌المللی، یک تعهد قانونی برای بهره‌وری جنسی است. در واقع، برخلاف رویکرد فقه اسلامی در تعریف پیوند همسری، در نگاه بین‌المللی، بهره‌گیری جنسی، جزء جدایی‌ناپذیر پیوند همسری می‌باشد؛ و تعریف ازدواج، قائم به آن است.

در جمهوری اسلامی ایران، مواد قانونی ۱۰۳۴ تا ۱۱۳۲ از «قانون مدنی»، در مورد ازدواج (نکاح) و قوانین مرتبط با آن است؛ با این وجود، در هیچ‌یک از این مواد قانونی، تعریفی از نکاح ارائه نشده است. «قانون حمایت از خانواده» که در سال ۱۳۹۲ به تصویب مجلس شورای اسلامی ایران و تأیید شورای نگهبان رسید؛ با ۵۸ ماده در خصوص دعاوی خانوادگی تنظیم شده است. در این قانون نیز تعریفی از نکاح - دائم یا موقت - ارائه نشده است. پس، بنا بر اینکه قوانین ایران، برگرفته و همسو با فقه اسلامی هستند؛ باید گفت تعریف قانونی نکاح، همان تعریف فقهی آن یعنی انشاء الفاظ خاص برای ایجاد پیوند دو طرفه بین زن و مرد برای مدت کوتاه یا همیشگی می‌باشد.

کودک‌همسری در سنجه فقه و قانون

کنوانسیون حقوق کودک، به عنوان یک سند حمایتی از حقوق کودکان، اشاره‌ای به موضوع ازدواج کودکان نکرده است. یکی از اهداف سند دستور کار ۲۰۳۰، پایان دادن به کودک‌همسری است؛ و قانون ممنوعیت ازدواج با کودک، در بند سوم از هدف پنجم با عنوان «دستیابی به تساوی جنسیتی و توانمندسازی همه زنان و دختران»، مطرح گردیده است.

قوانین جمهوری اسلامی ایران، ازدواج در هیچ سنی را به طور مطلق ممنوع نمی‌شمارد. بنا بر اصلاحات انجام شده در قانون مدنی، ازدواج دختران قبل از سیزده

سالگی و پسران قبل از پانزده سالگی، متوقف بر سه شرط اجازهی ولی، رعایت مصلحت کودک و تشخیص دادگاه، به رسمیت شناخته می‌شود.^۱ در این قانون، تفاوتی میان ازدواج قبل از سن بلوغ دختر - نه سالگی - و بعد از آن نمی‌باشد. با توجه به عدم منع قانونی از ازدواج کودکان در ایران، قانون ممنوعیت ازدواج تا قبل از هجده سالگی، با عنوان ممنوعیت «کودک همسری» در سال‌های اخیر مورد توجه قرار گرفته و بحث‌های مختلفی در دفاع از تصویب این قانون، ارائه شده است. به نظر می‌رسد مدافعان تصویب قانون بازدارنده‌ی ازدواج کودکان تا هجده سالگی، آگاهانه یا ناآگاهانه، هم‌صدا با یونیسف و در راستای تحقق اهداف سند دستور کار ۲۰۳۰ گام برداشته‌اند.

ازدواج در اسلام، یک سنت نبوی است و روایات بسیار توصیه به آن نموده است.^۲ عقد ازدواج تنها میان زن و مرد منعقد می‌گردد و در نتیجه آن، مسئولیت‌هایی به عهده زن و مرد خواهد آمد. پرداخت مهریه به زن در تمامی انواع ازدواج، برعهده مرد است؛^۳ و مسئولیت تأمین نیازمندی‌های مادی زندگی زن (نفقه)، در برخی انواع ازدواج، بر مرد واجب است؛^۴ در این دو حکم، فرقی ندارد که زن در چه سنی باشد. در ازدواج‌های بعد از سن بلوغ زن یعنی نه سالگی، حق آمیزش با زن، به مرد داده

^۱. قانون مدنی ایران، ماده ۱۰۴۱.

^۲. ر.ک: وسائل الشیعه، ج ۲۰، کتاب النکاح، باب ۱ و ۲ از ابواب مقدمات النکاح، ص ۱۳-۲۱.

^۳. در مورد مهریه و احکام مربوط به آن، ر.ک: شرائع الإسلام، ج ۲، ص ۲۶۷-۲۷۷؛ مسالک الأفهام، ج ۸، ص ۱۵۷-۲۹۱؛ جواهر الکلام، ج ۳۱، ص ۲-۱۳۲؛ الحدائق الناضرة، ج ۲۴، ص ۴۱۷-۵۷۹؛ و در مورد روایات مهریه، ر.ک: وسائل الشیعه، ج ۲۱، ص ۲۳۹، ابواب المهور.

^۴. در مورد نفقه و احکام مربوط به آن، ر.ک: شرائع الإسلام، ج ۲، ص ۲۹۱-۲۹۶؛ مسالک الأفهام، ج ۸، ص ۴۳۸-۴۸۲؛ جواهر الکلام، ج ۳۱، ص ۳۰۱-۳۶۶؛ الحدائق الناضرة، ج ۲۵، ص ۹۷-۱۳۰؛ و در مورد روایات وجوب نفقه زوج، ر.ک: وسائل الشیعه، ج ۲۱، باب ۱ از ابواب النفقات، ص ۵۰۹-۵۱۳.

می‌شود و تا قبل از این سن، با وجود اینکه ازدواج صحیح است اما آمیزش جایز نیست.^۱ همان‌طور که پیش‌تر گفته شد، بنا بر تعریف فقه اسلامی، ازدواج تنها پیوند دو طرفه بین زن و مرد برای مدت کوتاه و یا همیشگی است که در صورت تحقق آن در سنین مختلف، احکام متفاوتی دارد. در ادامه، ازدواج قبل از بلوغ، یعنی سن کودکی بنا بر تعریف فقه اسلامی؛ و ازدواج بعد از بلوغ، یعنی سن کودکی بنا بر تعریف قوانین بین‌المللی، بیان خواهد شد.

پیوند همسری قبل از بلوغ

پسر و دختر تا قبل از بلوغ، در فقه اسلامی، صغیر و صغیره یا صبی و صبیّه، نامیده می‌شوند. اکثر فقهاء، ازدواج صبی و صبیّه را ذیل عنوان «اولیاء العقد» در کتاب النکاح بیان نموده‌اند. در هیچ‌یک از کتب فقهی امامیه، «بلوغ» به عنوان شرط صحت نکاح صبی و صبیّه مطرح نشده است بلکه آنچه بدیهی است، جواز و صحت نکاح صبی و صبیّه است.^۲ روایات متعدد باب نکاح نیز دال بر صحت نکاح صبی و صبیّه می‌باشند.^۳

ازدواج در سن کودکی - قبل از بلوغ شرعی - با رعایت شرایط، صحیح است. یکی از شرایط مهم در صحت عقد نکاح کودک اینکه اجرای صیغه عقد ازدواج باید توسط ولی کودک همراه با رعایت مصلحت کودک و بدون بروز مفسده برای او

۱. ر.ک: مهذب الأحکام، ج ۲۴، ص ۷۲؛ الحقائق الناضرة، ج ۲۳، ص ۶۰۷-۶۱۳؛ کتاب النکاح، ص ۱۸۷-۱۹۰.

۲. ر.ک: شرائع الإسلام، ج ۲، الفصل الثانی فی العقد، ص ۲۱۶-۲۱۹؛ جواهر الکلام، ج ۲۹، الفصل الثانی فی العقد، ص ۱۳۲-۱۶۹؛ العروة الوثقی، ج ۲، فی العقد و أحكامه، ص ۸۵۱-۸۵۷؛ مهذب الأحکام، ج ۲۴، فصل فی العقد و أحكامه، ص ۲۱۴-۲۳۲.

۳. ر.ک: وسائل الشیعه، ج ۲۰، کتاب النکاح، باب ۶ از ابواب عقد النکاح، ص ۲۷۵-۲۸۰.

باشد.^۱ در روایت صحیح عبید بن زراره از امام صادق (علیه السلام) نیز شرط صحت عقد صبیّه، «ما لم یکن مضراً؛ تا زمانی که ضرر زننده نباشد» بیان شده است.^۲ در موارد عدم رعایت مصلحت و بروز مفسده، بنا بر نظر برخی فقهاء، عقد نکاح، باطل است و امکان برهم زدن عقد نکاح، بعد از بلوغ، وجود دارد.^۳ همان طور که پیش تر اشاره شد، از دیگر احکام ازدواج در سن کودکی اینکه آمیزش با صبیّه - قبل از نه سالگی دختر - ممنوع است؛ هرچند که سایر بهره گیری های جنسی جایز است. این ممنوعیت، به خاطر رعایت مصالح و سلامت جسمی دختر می باشد.

البته باید توجه نمود از آنجاکه این مقاله، در پی ارائه معیار «کودک همسری» در فقه اسلامی و قانون می باشد، بررسی ادله مشروعیت کودک همسری بنا بر تعریف فقهی که همان پیوند همسری قبل از بلوغ شرعی است، خارج از موضوع مقاله است. علاوه بر آنکه بررسی و تحلیل احکام مرتبط با پیوند همسری قبل از بلوغ همچون لزوم اجرای صیغه عقد توسط ولی کودک همراه با رعایت مصلحت، ممنوعیت آمیزش و جواز سایر بهره گیری های جنسی، پژوهشی مستقل می طلبد.

پیوند همسری بعد از بلوغ

تفاوت اساسی اسلام و قوانین بین الملل در مسئله «کودک همسری»، ایجاد پیوند همسری بعد از بلوغ شرعی است. از نظر فقه اسلامی، فرد بالغ، کودک نیست؛ و ازدواج او، خارج از مسئله کودک همسری است. حال آنکه براساس تعریف قوانین

^۱ ر.ک: العروة الوثقی، فصل فی أولیاء العقد، ج ۲، ص ۸۶۶، مسأله ۵؛ موسوعة الإمام الخوئی، ج ۳۳، ص ۲۲۹-۲۳۱؛ مستمک العروة الوثقی، ج ۱۴، ص ۴۵۵-۴۵۶؛ مهذب الأحکام، ج ۲۴، ص ۲۶۸؛ تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۲۵۵، اولیاء العقد، مسأله ۴؛ تفصیل الشریعة فی شرح تحریر الوسیله، کتاب النکاح، ص ۱۰۵-۱۰۶.

^۲ وسائل الشیعه، ج ۲۰، کتاب النکاح، باب ۱۱ از ابواب عقد النکاح، ص ۲۸۹، ج ۲.

^۳ ر.ک: مهذب الأحکام، ج ۲۴، ص ۲۶۸-۲۷۰؛ موسوعة الإمام الخوئی، ج ۳۳، ص ۲۲۹-۲۳۲؛ مستمک العروة الوثقی، ج ۱۴، ص ۴۵۵-۴۵۸.

بین‌المللی از کودک، ازدواج افراد بالغ تا قبل از سن هجده سالگی، همچنان از مصادیق کودک‌همسری شمرده می‌گردد.

براساس احکام اسلامی، ازدواج دختر و پسر، بعد از بلوغ صحیح است؛ و شرط اجرای مستقل صیغه عقد ازدواج بعد از بلوغ، «رشد» است. رشد در کاربرد فقهی آن، رسیدن به کمال عقلی و قدرت تصرف در اموال بدون تضییع آن است.^۱ آنچه مسلم است اینکه صیغه عقد نکاح پسر یا دختری که به حدّ رشد نرسیده باشد، توسط ولی آنان، اجرا می‌گردد؛ و پسر رشید، در اجرای صیغه عقد نکاح، مستقل است و خود می‌تواند همسر بگزیند و صیغه شرعی آن را اجرا نموده و متعهد به مهریه و نفقه گردد. در مورد اجرای صیغه عقد نکاح توسط دختر رشیده، نظرات مختلفی میان فقهای امامیه مطرح است؛ از جمله اینکه برخی قائلند دختر رشیده همچون پسر رشید، در اجرای عقد نکاح، مستقل است؛ برخی دیگر، اجرای صیغه عقد نکاح را فقط توسط ولی جایز می‌دانند؛ برخی نیز قائل به تشریک - صحت عقد دختر رشیده متوقف بر اذن دختر و ولی او - هستند.^۲

حکم تکلیفی پیوند همسری

فارغ از حکم صحت و بطلان عقد نکاح در فقه اسلامی، توجه به حکم تکلیفی آن نیز حائز اهمیت است. به اعتقاد برخی فقهای امامیه، اصل ازدواج مشروع بوده و تنها برای کسانی که اشتیاق به آن دارند، مستحب است.^۳ بنا بر نظر گروهی دیگر، ازدواج

۱. مصطلحات الفقه، ص ۲۷۰؛ معجم المصطلحات و ألفاظ الفقهية، ج ۲، ص ۱۴۶؛ الإصطلاحات الفقهية فی الرسائل العملية، ص ۹۷.

۲. ر.ک: شرائع الإسلام، ج ۲، ص ۲۲۰-۲۲۱؛ مسالک الأفهام، ج ۷، ص ۱۲۰-۱۴۱؛ مهذب الأحكام، ج ۲۴، ص ۲۵۸-۲۶۴؛ تحرير الوسيلة، ج ۲، ص ۲۵۴، مسألة ۱ و ۲ از اولیاء العقد؛ تفصیل الشریعة فی شرح تحریر الوسيلة، کتاب النکاح، ص ۸۹-۱۰۱.

۳. شرائع الإسلام، ج ۲، ص ۲۱۰؛ جواهر الکلام، ج ۲۹، ص ۸-۱۵.

به مقتضای طبع انسان، یک امر راجح است و در روایات، تأکید فراوان بر آن شده است. مصالح بسیار اجتماعی و فردی ازدواج و جلوگیری از مفاسد، به گونه‌ای اهمیت دارد که آسان‌گیری شرعی در مسئله‌ی ازدواج، تعجب‌برانگیز است؛ جواز اجرای عقد نکاح توسط ولی برای کودک از ابتدای تولدش، یکی از همان آسان‌گیری‌های اعجاب‌برانگیز اسلامی است.^۱ در صورتی که استحباب نکاح را مشروط به اشتیاق دانست که اشتیاق در نکاح، غالباً همراه با انگیزه‌های جنسی است؛ پس می‌توان نتیجه گرفت نکاح در سنین پایین به‌ویژه قبل از بلوغ شرعی که به صورت متداول، انگیزه‌های جنسی در دختر و پسر منتفی است، استحباب ندارد؛ هر چند که مشروع و جایز است. اما اگر به مصالح عام ازدواج نظر کرده و اصل در ازدواج، به طور مطلق، رجحان و استحباب باشد؛ انجام نکاح در هر سنی برای دختر و پسر، مستحب است؛ و فرقی ندارد که اجراکننده‌ی صیغه نکاح، خود شخص یا ولی او باشد.

همان‌طور که پیش‌تر بیان شد، باید توجه نمود که نکاح در اصطلاح فقه اسلامی، ایجاد پیوند دو طرفه بین زن و مرد برای زمان کوتاه یا همیشگی است و ممکن است منجر به بهره‌گیری جنسی و تولید نسل شود. بنابراین، حکم به استحباب نکاح و ترغیب اسلام به ایجاد پیوند همسری میان زن و مرد در هر سنی حتی قبل از بلوغ شرعی - نه سالگی در دختر و پانزده سالگی در پسر - و تا پایان سن کودکی بنا بر تعریف قوانین بین‌المللی - هجده سالگی -، به معنای ترغیب به بهره‌وری جنسی نیست. دلیل آن اینکه معنای نکاح در اسلام برخلاف آنچه از قوانین بین‌المللی

^۱ ر.ک: مسالک الأفهام، ج ۷، س ۹-۱۶؛ موسوعة الإمام الخوئی، ج ۳۳، ص ۴-۵؛ مستمسک العروة الوثقی، ج ۱۴، ص ۳-۴؛ تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۲۴۰، مسأله ۹؛ مصطلحات الفقه، ص ۵۴۶-۵۴۷.

دریافت گردید، تنها قائم به پیوند دو طرفه میان زن و مرد است؛ و قائم به بهره‌گیری جنسی نیست.

منافع و آسیب‌های پیوند همسری قبل از هجده‌سالگی

موافقان وضع قوانین بازدارنده در مورد کودک‌همسری، مدعی هستند که براساس آمارها و تحقیقات برگرفته از ایران و مجامع جهانی، ازدواج در سن کودکی - قبل از هجده‌سالگی - آسیب‌های متعددی را به‌ویژه برای دختران در پی دارد. ازدواج زودرس که معمولاً منجر به فرزندآوری زودهنگام نیز می‌شود، علاوه‌بر بروز آسیب‌های جسمی گاه جبران‌ناپذیر، آسیب‌های روحی و اجتماعی متعدد به‌دنبال دارد. فرزندآوری و فرزندپروری در سنین پایین، عاملی برای بروز بی‌سوادی و بازماندن از فعالیت‌های اجتماعی زنان است. از دیگر آفت‌های اجتماعی ازدواج کودکان، افزایش طلاق در اینگونه ازدواج‌ها است.^۱ ادعاهای مطرح شده، مورد مناقشه برخی حقوق‌دانان و صاحب‌نظران عرصه فقه و حقوق قرار گرفته و با استناد به آمار رسمی در ایران، اعلام نموده‌اند که طلاق در ازدواج‌های زیر هجده سال، تنها یک پنجم طلاق در سایر سنین است. مرگ‌ومیر مادران زیر هجده سال در زمان زایمان، فقط یک درصد از مجموع آمار مرگ‌ومیر مادران است؛ و این در حالی است که آمار مرگ‌ومیر زنان بالای ۳۵ سال، ۲۶ درصد است.^۲

۱. ر.ک مقالات: «پیامدهای سلامتی ازدواج زودرس در زنان»؛ «تأثیر ازدواج زودهنگام بر سلامت جنسی کودکان»؛ «تجربه زیسته زنان در ازدواج زودهنگام»؛ «نقد و بررسی سن قانونی ازدواج کودک در قوانین ایران»؛ «بررسی پدیده کودک‌همسری و رابطه آن با کودک‌آزاری»؛ «آسیب‌شناسی پدیده کودک‌همسری در ایران» و ...

۲. ر.ک: روزنامه عصر ایرانیان، ش ۲۲۹۵، گفتگوی با خانم دکتر خزعلی، ص ۸.

جدای از مباحث حقوقی و لزوم راستی آزمایی آمار آسیب‌های ازدواج، قبل و بعد از هجده سالگی که پژوهشی مستقل می‌طلبد؛ باید دانست که احکام اسلامی، دائر مدار مصلحت است، و از تشریع فروعات مسئله نکاح در فقه اسلامی، مشخص می‌گردد ازدواج در اسلام حتی در سنین کودکی - قبل از بلوغ شرعی - و در موارد زود هنگام، منافی برای فرد و جامعه به دنبال دارد:

۱- براساس احکام شرعی، شوهر بعد از اجرای صیغه عقد نکاح، ولی و سرپرست زن بوده و متعهد به پرداخت مهریه و نفقه به زن می‌باشد. دختران کم‌سن، به‌ویژه دختران یتیم که به‌خاطر فقدان پدر، در معرض آسیب مالی و عاطفی هستند؛ بعد از ازدواج، مورد حمایت قرار می‌گیرند. بنابراین، یکی از مصالح ایجاد تعهد به‌واسطه ازدواج با صغیره و غیر رشیده، حمایت از او در ابعاد مختلف فردی، مالی و حتی اجتماعی است.

۲- در فقه اسلامی، فرزندخواندگی سبب محرمیت نمی‌گردد؛ یکی از راهکارهای مناسب در محروم‌سازی فرزندخوانده‌ها، ایجاد محرمیت از طریق اجرای صیغه نکاح موقت است که به آن محرمیت سببی گویند.^۱ اینگونه ازدواج‌ها با هدف بهره‌گیری جنسی نیستند و پیش‌تر هم در تعریف فقهی نکاح گفته شد که قائم به بهره‌گیری جنسی نیست بلکه قائم به عقد است.

^۱ تعریف محرمیت سببی: به‌واسطه اجرای صیغه عقد نکاح بین دختر و پسر حتی بدون هیچ‌گونه بهره‌گیری جنسی، گروهی از افراد به دختر و پسر محرم می‌شوند که احکام مختلفی همچون ممنوعیت ازدواج، جواز نظر و عدم الزام به پوشش بین آن‌ها به وجود می‌آید؛ از جمله مادر دختر به پسر، برای همیشه محرم است و پدر پسر به دختر، برای همیشه محرم می‌گردد. برای اطلاع از احکام محرمیت، ر.ک: تحریر الوسیله، ج ۲، ص ۲۷۷-۲۸۲؛ مصطلحات الفقه، ص ۵۴۸.

علاوه بر منافع و مصالحی که برای ازدواج کودکان در فقه اسلامی می‌توان جست‌وجو نمود؛ باید در نظر گرفت که ممنوعیت ازدواج تا سن هجده‌سالگی در قوانین بین‌المللی، پیامدهای جبران‌ناپذیری برای فرد و جامعه به‌دنبال دارد؛ از جمله:^۱

بهره‌وری و سوءاستفاده جنسی از دختران و پسرانی که به بلوغ جنسی رسیده‌اند اما کمتر از هجده سال، سن دارند. این مسئله عامل بروز فسادهای جنسی گسترده‌ی اجتماعی خواهد شد.

۲. ازدواج در فقه اسلامی، در هر سنی با رعایت شرایط آن، صحیح و تعهدآور است؛ اما تصویب قانون ممنوعیت کودک‌همسری تا سن هجده‌سالگی، سبب می‌شود تا ازدواج شرعی در اینگونه موارد، غیرقانونی و غیرتعهدآور گردد. در نتیجه، تعهدات مالی که براساس احکام شرعی برعهده شوهر قرار می‌گیرد، قانونی نبوده و امکان پیگرد قانونی ندارد؛ و این علتی برای ظلم و بی‌عدالتی نسبت به دختران خواهد شد.

باید توجه نمود علی‌رغم آنکه هدف غایی از تصویب کنوانسیون‌ها و قوانین داخلی و بین‌المللی در مورد کودکان، حمایت از گروه انسانی است که بیشتر از بقیه، در معرض آسیب‌های جسمی و روحی قرار دارند؛ لکن وضع قانون ممنوعیت ازدواج و یا ثبت قانونی ازدواج در سن کودکی - قبل از هجده‌سالگی - نه تنها از مشکلات و آسیب‌های احتمالی، کم نخواهد کرد؛ بلکه می‌تواند زمینه بهره‌وری جنسی از کودکان و بروز فساد فراگیر جنسی در اجتماع را ایجاد نماید. به دیگر سخن، در صورت تصویب قانون ممنوعیت کودک‌همسری و ازدواج تا قبل از سن هجده‌سالگی، تنها جلوی ثبت قانونی روابط جنسی بین دختر و پسر را خواهد گرفت؛ اما برقراری هرگونه رابطه‌ی جنسی بین دختر و پسر تا قبل از این سن را

نمی‌تواند منع نماید. این قانون به‌ظاهر بازدارنده از ظلم و تجاوز به کودکی دختران و پسران؛ و با هدف حفظ و صیانت از دنیای کودکانه‌ی آنان؛ نه‌تنها آنان را حفظ نمی‌نماید بلکه آن‌ها را به ورطه‌ی فساد جنسی و روابط آزاد و بی‌حدومرز جنسی می‌کشانند. گروهی دیگر نیز در این میان قربانی این قانون خواهند شد و آن کودکان متولد از این روابط جنسی غیرقانونی هستند. کودکان متولد از روابط جنسی دختران یا پسران کمتر از هجده سال، چون به‌عنوان فرزند، به رسمیت شناخته نمی‌شوند، تبدیل به فرزندان نامشروع می‌گردند که آسیب‌های جدی و جبران‌ناپذیری برای آنان به بار می‌آید.

ماده ۲۷ «کنوانسیون حقوق کودک»، در مورد حق برخورداری از سطح زندگی استاندارد است که با اجرا نمودن قانون ممنوعیت کودک‌همسری تا قبل از هجده‌سالگی، زندگی استاندارد کودکان در موارد بسیاری مورد خدشه قرار می‌گیرد. ماده ۳۴ این کنوانسیون نیز در رابطه با حمایت از کودکان در برابر سوءاستفاده جنسی است که حکومت‌های عضو را موظف می‌کند دست به اقداماتی زنند تا از کشانده شدن کودکان به روابط جنسی غیرقانونی جلوگیری نمایند. این در حالی است که قانون ممنوعیت کودک‌همسری به‌ویژه در سنین نزدیک به هجده‌سالگی که نیازهای جنسی در انسان‌ها رشد نموده است، عاملی برای کشانده شدن کودکان به ورطه روابط جنسی غیرقانونی خواهد بود. براساس ماده ۲ «قانون حمایت از کودکان و نوجوانان» در ایران نیز هر نوع اذیت و آزار کودکان و نوجوانان که موجب شود به آنان صدمه جسمانی یا روانی و اخلاقی وارد شود و سلامت جسم یا روان آنان را به مخاطره اندازد، ممنوع است.

ملاحظه منافع ازدواج در سنین کودکی حتی قبل از بلوغ، و همچنین در نظر گرفتن آسیب‌های ممنوعیت ازدواج کودکان، سبب می‌شود به راحتی نتوان به تصویب قوانین بازدارنده اقدام نمود. مصالح و حکمت‌های مشروعیت ازدواج در سنین کودکی، باید احصا گردد تا سیاست‌گذاران و قانون‌گذاران با در نظر گرفتن مصلحت‌های واقعی در کنار اقتضائات زمانی، در تصویب قوانین بازدارنده دقت نظر نمایند. همچنان که قانون ممنوعیت ثبت ازدواج در ایران تا قبل از سیزده سالگی دختران، ازدواج قبل از این سن را به طور کلی، منتفی ندانسته بلکه با رعایت سه شرط رضایت ولی، رعایت مصلحت کودک و تأیید دادگاه، به رسمیت می‌شناسد. با این وجود، راهکارهایی جهت رفع آسیب‌های احتمالی کودک‌همسری وجود دارد که توجه به آن‌ها در تدوین قوانین و سیاست‌های کلی در جوامع جهانی، می‌تواند آسیب‌ها را از بین برده یا به حداقل رساند.

تغییر نگاه اجتماعی به پدیده ازدواج از طریق نهادینه‌سازی تعریف اسلامی ازدواج، یکی از این راهکارها است. ازدواج از منظر فقه اسلامی، پیوند میان مرد و زن است که تعهدات مالی و عاطفی را به دنبال دارد؛ و اساس آن بر بهره‌وری جنسی و لذت‌جویی مادی نیست. آسیب‌های اجتماعی ازدواج‌های زودهنگام، برگرفته از نگاه مادی و جنسی به پدیده ازدواج است همان‌گونه که گاه دختران را در سنین کم در مقابل دریافت پول هنگفت از مردان بزرگسال، مجبور به ازدواج می‌نمایند. راهکار مفید دیگر، نهادینه‌سازی مشاوره قبل از ازدواج دختران و پسران به خصوص در موارد ازدواج‌های زودهنگام می‌باشد. الزام به بهره‌مندی از مشاوره برای فرزندآوری و فرزندپروری بعد از ازدواج زودهنگام نیز راهکار دیگری است. و در نهایت،

حمایت‌های مادی و معنوی خانواده‌های دختر و پسر، بعد از ازدواج زودهنگام می‌تواند عامل مؤثری در کاستن آسیب‌های احتمالی باشد.

نتیجه‌گیری

قانون‌گذاران بین‌المللی که کودکی را تا سن هجده‌سالگی تعریف کرده‌اند، در جهت حمایت از کودکان و رفع خشونت جنسی علیه آنان، قانون ممنوعیت کودک‌همسری را تصویب نموده‌اند و به دنبال اجرای آن در تمامی کشورهای جهان می‌باشند. ازدواج در اسلام، ایجاد پیوند دو طرفه میان زن و مرد برای مدت کوتاه یا همیشگی است که ممکن است همراه با بهره‌گیری جنسی باشد. فقه اسلامی، سن دختر و پسر در عقد ازدواج شرعی را ملاک صحت در ایجاد پیوند همسری نمی‌شمارد؛ بلکه ازدواج دختر و پسر را در هر سنی حتی قبل از بلوغ - سن کودکی در اسلام - با رعایت شرایط شرعی آن، صحیح می‌داند. دو شرط بلوغ و رشد، در اجرای صیغه عقد، به عنوان یکی از شرایط صحت نکاح، مدنظر است؛ و گاه دختر و پسر در ایجاد پیوند همسری مستقل بوده و گاه اجرای عقد و پذیرش تعهداتی همچون مقدار مهریه، برعهده ولی آنان گذاشته شده است تا براساس مصلحت و نفی مفسده، آن را انجام دهد. در تمامی موارد ازدواج که ولی، اجراکننده صیغه نکاح است، توجه به مصلحت دختر و پسر، شرط صحت عقد نکاح می‌باشد؛ و در موارد تخلف از مصلحت، بنا بر نظر برخی فقهاء، عقد نکاح، باطل است و حق برهم زدن نکاح بعد از بلوغ، وجود دارد.

براساس کنوانسیون‌ها و قوانین داخلی ایران و بین‌المللی، کودکان باید مورد حمایت قرار گیرند و از هرگونه خشونت علیه آنان به‌ویژه خشونت جنسی، جلوگیری نمود. آسیب‌های فردی و اجتماعی پیش رو در وضع قوانین بازدارنده از

کودک‌همسری، عاملی برای به مخاطره انداختن سلامت کودکان و نوجوانان تا قبل از هجده سالگی می‌باشد. در کنار توجه به منافع کودک‌همسری از دیدگاه اسلام، باید به مشکلات و آسیب‌های موجود در پدیده کودک‌همسری که در سراسر جهان شاهد رخداد آن هستند، توجه نموده و راهکارهایی برای کاهش آن‌ها و جبران حوادث رخ داده، ارائه کرد. اسلام با نگاه همه‌جانبه به مصالح زندگی بشر، قوانین خود را تشریع نموده است؛ و در مشروعیت ازدواج در تمامی سنین حتی در سنین کودکی نیز همین رویکرد وجود دارد. تعریف متفاوت اسلام از پیوند همسری و تعیین دقیق میزان تعهدات پس از آن، در کنار توجه به عواملی همچون بلوغ و رشد در جعل شرایط و احکام ویژه برای کودک‌همسری، از مصادیق نگاه کلان و همه‌جانبه به این پدیده است.

البته نباید از نظر دور داشت که این مقاله با هدف تبیین جایگاه پدیده کودک‌همسری در فقه و قانون، هر دو رویکرد را معرفی نموده است اما به یقین رویکرد فقه اسلامی در مسئله کودک‌همسری، باید بیشتر مورد تحلیل قرار گیرد تا پاسخی دقیق و علمی برای مشکلات و آسیب‌های احتمالی که گاه شاهد آن در دنیای کنونی هستیم، ارائه گردد؛ و این مهم، نیازمند بررسی دلایل مشروعیت فقهی کودک‌همسری و احکام مترتب بر آن در پژوهش‌های دیگر است.

منابع:

قرآن کریم؛ ترجمه ناصر مکارم شیرازی.

الف) کتاب‌ها:

- ۱- اراکی، محمدعلی؛ کتاب النکاح؛ نشر نور نگار، چاپ اول، قم، ۱۴۱۹ ه.ق.
- ۲- انصاری شیرازی، قدرت الله؛ موسوعة أحكام الأطفال و أدلتها؛ مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام، چاپ اول، قم، ۱۴۲۹ ه.ق.
- ۳- بحرانی، یوسف بن احمد بن ابراهیم؛ الحقائق الناضرة في أحكام العترة الطاهرة؛ دفتر انتشارات اسلامی وابسته به جامعه مدرسین حوزه علمیه قم، چاپ اول، قم، ۱۴۰۵ ه.ق.
- ۴- جوهری، اسماعیل بن حماد؛ الصحاح- تاج اللغة و صحاح العربية؛ دارالعلم للملایین، چاپ اول، بیروت، ۱۴۱۰ ه.ق.
- ۵- حرّ عاملی، محمد بن حسن؛ تفصیل وسائل الشیعة إلى تحصیل مسائل الشریعة؛ مؤسسه آل البيت علیهم السلام، چاپ اول، قم، ۱۴۰۹ ه.ق.
- ۶- حکیم، سید محسن؛ مستمسک العروة الوثقی؛ مؤسسة دار التفسیر، چاپ اول، قم، ۱۴۱۶ ه.ق.
- ۷- حلّی، نجم الدین جعفر بن حسن؛ شرائع الإسلام في مسائل الحلال و الحرام؛ مؤسسه اسماعیلیان، چاپ دوم، قم، ۱۴۰۸ ه.ق.
- ۸- حمیری، نشوان بن سعید؛ شمس العلوم و دواء کلام العرب من الکلوم؛ دار الفکر المعاصر، چاپ اول، بیروت، ۱۴۲۰ ه.ق.
- ۹- خویی، سید ابوالقاسم؛ موسوعة الإمام الخوئي؛ مؤسسة إحياء آثار الإمام الخوئي ره، چاپ اول، قم، ۱۴۱۸ ه.ق.
- ۱۰- راغب اصفهانی، حسین بن محمد؛ مفردات ألفاظ القرآن؛ دار العلم-الدار الشامیة، چاپ اول، سوریه، ۱۴۱۲ ه.ق.

- ۱۱- سبحانی تبریزی، جعفر؛ البلوغ حقیقت، علامته و احکامه؛ چاپ اول، قم، بی تا.
- ۱۲- سبزواری، سید عبد الأعلى؛ مهذب الأحكام في بيان الحلال و الحرام؛ مؤسسه المنار، چاپ چهارم، قم، ۱۴۱۳ ه.ق.
- ۱۳- سعدی، ابو جیب؛ القاموس الفقهي لغة و اصطلاحاً؛ دار الفكر، چاپ دوم، دمشق، ۱۴۰۸ ه.ق.
- ۱۴- سیوری حلی، مقداد بن عبدالله؛ كنز العرفان في فقه القرآن؛ مترجم: عبدالرحیم عقیقی بخشایشی، چاپ اول، قم، بی تا.
- ۱۵- طباطبایی یزدی، سید محمدکاظم؛ العروة الوثقی فیما تعم به البلوی؛ مؤسسه الأعلمی للمطبوعات، چاپ دوم، بیروت، ۱۴۰۹ ه.ق.
- ۱۶- عاملی، زین الدین بن علی؛ مسالك الأفهام إلى تنقيح شرائع الإسلام؛ مؤسسه المعارف الإسلامية، چاپ اول، قم، ۱۴۱۳ ه.ق.
- ۱۷- عاملی، یاسین عیسی؛ الاصطلاحات الفقهية في الرسائل العملية؛ دار البلاغة للطباعة و النشر و التوزيع، چاپ اول، بیروت، ۱۴۱۳ ه.ق.
- ۱۸- فاضل موحدی لنکرانی، محمد؛ تفصیل الشریعة فی شرح تحریر الوسيلة- النکاح؛ مرکز فقهی ائمه اطهار علیهم السلام، قم، ۱۴۲۱ ه.ق.
- ۱۹- فراهیدی، خلیل بن احمد؛ کتاب العین؛ نشر هجرت، چاپ دوم، قم، ۱۴۱۰ ه.ق.
- ۲۰- فیومی، احمد بن محمد؛ المصباح المنیر فی غریب الشرح الكبير للرافعی؛ منشورات دار الرضی، چاپ اول، قم، بی تا.
- ۲۱- قرشی، سید علی اکبر؛ قاموس قرآن؛ دار الکتب الإسلامية، چاپ ششم، تهران، ۱۴۱۲ ه.ق.
- ۲۲- محمود عبدالرحمان؛ معجم المصطلحات و الألفاظ الفقهية؛ بی جا، بی تا.
- ۲۳- مرعشی شوشتری، سید محمدحسن؛ دیدگاه های نو در حقوق؛ نشر میزان، چاپ دوم، تهران، ۱۴۲۷ ه.ق.

- ۲۴- مشکینی، میرزاعلی، مصطلحات الفقه، بی جا، بی تا.
 - ۲۵- مصطفوی، حسن؛ التحقيق في كلمات القرآن الكريم؛ مرکز الكتاب للترجمة و النشر، چاپ اول، تهران، ۱۴۰۲ هـ ق.
 - ۲۶- موسوی خمینی، سید روح الله؛ تحریر الوسیله؛ مؤسسه مطبوعات دار العلم، چاپ اول، قم، بی تا.
 - ۲۷- نجفی، محمدحسن، جواهر الکلام في شرح شرائع الإسلام، دار إحياء التراث العربي، چاپ هفتم، بیروت، ۱۴۰۴ هـ ق
- (ب) مقالات:**
- ۱- ایروانیان، امیر؛ «بررسی تطبیقی حقوق کودک در اسناد و مقاوله نامه های بین المللی با قوانین و مقررات ایران»؛ ماهنامه دادرسی، سال ششم، شماره ۳۶ (بهمن و اسفند ۸۱)، ص ۵۲-۵۷.
 - ۲- لطفی، راضیه؛ «پیامدهای سلامتی ازدواج زودرس در زنان»؛ فصلنامه زن و بهداشت، شماره ۲ (تابستان ۸۹)، ص ۶۷-۷۹.
 - ۳- مقدادی، محمد مهدی و جوادپور، مریم؛ «تأثیر ازدواج زودهنگام بر سلامت جنسی کودکان و سازوکارهای مقابله با آن»؛ فصلنامه حقوق پزشکی، سال یازدهم، شماره ۴۰ (بهار ۹۶)، ص ۳۱-۶۰.
 - ۴- افتخارزاده، سیده زهرا؛ «تجربه زیسته زنان در ازدواج زودهنگام»؛ فصلنامه پژوهشنامه مددکاری اجتماعی، دوره ۱، شماره ۳ (بهار ۹۴)، ص ۱۰۸-۱۵۶.
 - ۵- توسلی، مرجان؛ «نقد و بررسی سن قانونی ازدواج کودک در قوانین ایران با توجه به جنبه های روانشناسانه آن»؛ اولین همایش ملی جهانی سازی حقوق کودکان و نوجوانان از دیدگاه حقوقی و روانشناسی، مشهد، مؤسسه آموزش عالی حکیم نظامی قوچان، سال ۱۳۹۷.

- ۶- شریفی، شادی؛ «بررسی پدیده کودک‌همسری و رابطه آن با کودک‌آزاری و سازوکار مقابله با آن»؛ سومین همایش بین‌المللی فقه و حقوق، وکالت و علوم اجتماعی، همدان، دبیرخانه دائمی همایش، سال ۱۳۹۷.
- ۷- قاسمی، غزل و فرید دادجو؛ «آسیب‌شناسی پدیده کودک‌همسری در ایران»، هفتمین همایش علمی پژوهشی علوم تربیتی و روانشناسی، آسیب‌های اجتماعی و فرهنگی ایران، تهران، انجمن توسعه و ترویج علوم و فنون بنیادین، سال ۱۳۹۷.

ج) اسناد:

- ۱- اعلامیه جهانی حقوق کودک.
- ۲- کنوانسیون حقوق کودک.
- ۳- سند دستور کار ۲۰۳۰ برای توسعه پایدار.
- ۴- قانون انتخابات ریاست جمهوری اسلامی ایران.
- ۵- قانون حمایت از خانواده جمهوری اسلامی ایران.
- ۶- قانون کار جمهوری اسلامی ایران.
- ۷- قانون مدنی جمهوری اسلامی ایران.
- ۸- لایحه حمایت از حقوق کودکان و نوجوانان جمهوری اسلامی ایران.

د) سایت‌ها:

- ۱- سایت ویکی‌پدیا: <https://fa.wikipedia.org/wiki>
- ۲- سایت روزنامه عصر ایرانیان، شماره ۲۲۹۵، ۹/۸/۹۶: <http://www.asre-iranian.ir/>

